
Sofija A. Bilandžija*

Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
Katedra za germanistiku

**JEZIČKI IZAZOVI DIJAHRONIJSKOG PREVODA NISKOG DIFERENCIJALA
NA PRIMERU PREVODA HOLBERGOVIH KOMEDIJA NA SRPSKI JEZIK**

Originalni naučni rad
UDC 821.113.4/.5.09-22 Holberg L.
821.113.4/.5"17"
821.113.4/.5=163.41
81-112:81'255.4
<https://doi.org/10.18485/kkonline.2023.14.14.2>

U radu se analiziraju pojave na različitim nivoima jezičke strukture u šest izabranih komedija L. Holberga sa ciljem da se uoče različiti stepeni izazova u njihovom prevodu na srpski jezik. Reč je naime o tzv. dijahronijskom interlingvalnom prevodu sa vremenskom distancom od 300 godina između teksta originala i teksta prevoda. Zbog toga ovo nazivamo dijahronijskim prevodom niskog diferencijala koji podrazumeva naročite izazove s obzirom na to da jezik originala i jezik prevoda potiču iz dve različite, ali bliske epohe razvoja. Time se usložnjava filološki rad neophodan u pretprevodnoj analizi (fazi analize teksta originala) s obzirom na to da je jezik originala u jednoj meri dovoljno savremen da prevodilac ne posumnja na određene stilske ili značenjske razlike. U radu se analiziraju formalni (ortografski i tipografski) izazovi, te gramatički i leksički, kojima je posvećena posebna pažnja s obzirom na različite stepene arhaičnosti leksičkog fonda.

Ključne reči: Ludvig Holberg, komedije, dijahronijski prevod, nizak diferencijal, istorija jezika, translatoologija, vremenska distanca.

1. Uvodna razmatranja

U radu se bavimo nekolikim razmatranjima vezanim za vremensku distancu u prevođenju, odnosno raskorak između vremena nastanka originalnog teksta i vremena njegovog (savremenog) prevoda. Ovakav prevod zvaćemo *dijahronijskim prevodom*. Razmatranja u ovom radu vezana su samo za jedan od mnogobrojnih potencijalnih aspekata, a to su jezički nivoi analize teksta originala na koje se mora obratiti posebna pažnja u onoj fazi u kojoj prevodilac radi na oblikovanju strategije prevoda, tj. u fazi u kojoj analizira ishodišni tekst. Analiza je izvršena na tekstovima izabranih komedija dansko-norveškog klasiciste Ludviga Holberga (1684–1754), čijih se šest odabranih

* Filološki fakultet u Beogradu, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija; e-mail: sofija.bilandzija@fil.bg.ac.rs i sofija.bilandzija@gmail.com

komedija našlo pred srpskom publikom 300 godina nakon njihovog objavljivanja u Danskoj.

Cilj rada je utvrditi one jezičke (morfološke, tvorbene, leksičke, sintaksičke) osobenosti originalnog teksta koje bi prevodiocu mogle stvoriti poteškoće s obzirom na to da je reč o anteriornoj fazi razvoja jezika, a koje čak i maternjem govorniku i veštom i iskusnom prevodiocu mogu predstavljati poteškoće u razumevanju teksta. S druge strane, dati prevod u ovom slučaju nazivamo dijahronijskim prevodom *niskog diferencijala*, pod čime podrazumevamo da se tekst originala i tekst prevoda nalaze u relativno bliskim stadijumima razvoja jezika (u ovom slučaju 300 godina) što razlike čini manjima nego kad bi reči bilo o prototipičnom dijahronijskom prevodu koji bi podrazumevao rad na tekstu iz starije i udaljenije faze jezičkog razvoja.

Fokus rada je na jezičkoj analizi teksta originala i shodno tome nećemo obrađivati one elemente koji pripadaju drugoj fazi rada prevodioca na izboru sredstava kojima će preneti elemente jezika i kulture. Ti elementi bi u ovom slučaju obuhvatali pitanja istorijske stilizacije (istorizacije i/ili modernizacije teksta prevoda), pitanja prenošenja „istorijskog kolorita“ ili pak pitanja (ne)prevodivosti kulture i kulturnoistorijskih realija. Ovim realijama bavimo se samo u onim slučajevima kada zahvataju leksički nivo analize kao arhaizmi ili istorizmi.

Komedije koje čine materijal na kom su analizirani navedeni jezički fenomeni su: *Den politiske Kandstøber* (1732, u daljem tekstu: *Kands*), *Jeppe paa Bierget eller den forvandlede Bonde* (1723, u daljem tekstu: *Jeppe*), *Barselstuen* (1731, u daljem tekstu: *Bars*), *Den Vægelsindede* (1731, u daljem tekstu: *Vgs*), *Erasmus Montanus eller Rasmus Berg* (1731, u daljem tekstu: EM) i *Den Stundesløse* (1731, u daljem tekstu: *Stund*). Ove komedije objavljene su 2022. godine u prevodu na srpski, pod nazivom *Izabrane komedije*¹.

2. Holbergov tekst i prevod na srpski kao dijahronijski prevod

U radu termin *dijahronijski prevod* koristimo onako kako je etabliran u ruskoj translatologiji (rus. *диахронический перевод*), da označi prevod istorijskog teksta (teksta napisanog jezikom starije epohe) na savremeni jezik (Nelyubin, 2016: 46, Shapovalov, 2015: 190). Osim ovog termina, javljaju se nazivi *dijahroni prevod* (rus. *диахронный перевод*), *istorijski prevod* (rus. *исторический перевод*), te *hronološki prevod* (rus. *хронологический перевод*) (Shamova, 2008a: 83; Komleva, 2008: 203;

¹ U ovom delu se navedene komedije javljaju pod naslovima: *Kazandžija-političar*, *Jepe s Brda illiti Preobraženi seljak*, *Babinje*, *Ćudljivica*, *Erasmus Montanus illiti Rasmus Berg* i *Zamlata*.

Belenkova, 2011: 153). Važno je primetiti da se ovaj termin može primeniti kako na *dijahronijske intralingvalne prevode* (različite epohe u razvoju jednog jezika), tako i na *dijahronijske interlingvalne prevode* (jezik originala pripada ranijoj epohi razvoja jezika-izvornika, a jezik prevoda novijoj epohi razvoja ciljnog jezika), što je predmet analize ovog rada.

Istraživanja ovog tipa preispituju pitanje kolika bi trebalo da je razlika u vremenskoj distanci između dva teksta da bi se prevod smatrao dijahronijskim. Ta distanca može biti svega nešto više od jednog veka (Fatkulina & Bakhtina, 2022: 360), dok je kod drugih autora minimalna granica od 150 do 200 godina (Sdobnikov & Petrova, 2006: 405, Shamova, 2008a: 82). Reč je, dakle, o relativnoj starosti teksta i on se može smatrati starijim, ne nužno starim.

U tom pogledu se tekst Holbergovih komedija može smatrati starijim tekstom, iako prema ustaljenoj periodizaciji istorije danskog jezika njegov jezik pripada epohi *novodanskog* (dan. *nydansk*), epohi koja obuhvata jezik od XVI veka do danas. „Holbergov period“ predstavlja prvu fazu epohe *mlađeg novodanskog* (dan. *yngre nydansk*), koji je započeo oko 1740-1750. godine, a smatra se čak i njegovim neposrednim prethodnikom, svojevrsnom međufazom koja je zahvaljujući Holbergovom književnom i naučnom radu znatno doprinela razvoju jezika u novijim epohama (Skautrup, 1968: 2). Iako jezičko-istorijski pripada epohi koja obuhvata i današnji jezik, on ipak nije deo *savremenog danskog* (dan. *nudansk* ili *nutidsdansk*), koji obuhvata period od 1920. do danas. Iako bi obrazovani savremeni čitalac i iskusan skandinavista-prevodilac trebalo da bude u stanju da velikim delom razume Holbergov originalni tekst uz određena tumačenja kulturnoistorijskih realija, on se danas praktično čita u savremenoj ortografiji (up. potpoglavlje 4) i u izdanjima sa adaptiranom jezičkom formom².

Upravo je ovo jedan od izazova dijahronijskih prevoda niskog diferencijala: u pitanju je jezik za koji istoričari jezika tvrde da principijelno nije udaljen od savremenog jezika jer su se u njemu već izgubili određeni morfološki fenomeni (gubitak padeža, destrukcija sintetičke konjugacije i sl.), a na leksičkom nivou su prisutne mnoge od francuskih, nemačkih i engleskih pozajmljenica koje danas čine deo opšteg vokabulara. Tekst se pak ne može čitati bez određenog stepena adaptacije i

² U jednom prikazu novog izdanja Holbergovih sabranih dela, autor H. Ide (Yde) u časopisu *Dansk Kirketidende* (19.3. 2019.) ovako komentariše izvršena prilagođavanja: „Onaj ko je navikao da čita knjige iz XVIII veka će možda smatrati da stari pravopis poseduje šarm autentičnosti kog ovde nema. Svi ostali dobiće Holberga bez ikakvih prepreka. Hvala na tome!“ (Den, der er vant til at læse bøger fra 1700-tallet, vil muligvis mene, at den gamle retskrivning har en charmerende autenticitet, som savnes her. Alle andre får en Holberg uden hindringer. Tak for det!).

komentara u kritičkim izdanjima. Adaptacije se tiču različitih jezičkih nivoa i struktura (primarno nivelacija paradigmi ka savremenom jezičkom stanju), pravopisnih pitanja (izmena u interpunkciji, revizija sastavljenog i rastavljenog pisanja reči, ortografske adaptacije pozajmljenica), intervencija u organizaciji samog teksta (revizija podela na pasuse, obeležavanja i naglašavanja), i zapravo bi se i one same mogle posmatrati kao *minimalni* dijahronijski intralingvalni prevod, ili koristeći našu terminologiju: dijahronijski intralingvalni prevod *niskog diferencijala*.

3. Alatk

S obzirom na to da je reč o klasiku i „ocu danske književnosti“, prevodiocu su dostupna mnogobrojna kritička izdanja, rečnici i sekundarna literatura.

Od posebnog značaja je projekat digitalizacije Holbergovih književnih i naučnih dela, pod udruženim rukovodstvom *Danskog društva za jezik i književnost* (dan. *Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*) i Univerziteta u Bergenu, započet 2009. godine³. To je pretraživo kritičko izdanje koje sadrži naučne uvode, filološke i kulturološke komentare, kao i faksimile prvih izdanja, a svi tekstovi koje je Holberg napisao na latinskom nanovo su prevedeni⁴. Na osnovu ovog kritičkog izdanja je Univerzitet u Orhusu između 2016. i 2019. godine izdao nova sabrana dela u 22 toma.

Osim toga, prevodiocu je dostupan i poseban Holbergov rečnik (dan. *Holbergordbog*), dostupan i na platformi *ordnet.dk* i na platformi *Danskog društva za jezik i književnost*. Ovo je digitalizovana verzija (2011. g.) štampanog *Rečnika jezika Ludviga Holberga* (dan. *Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog*) O. Hansena i S. Egholm-Pedersena, na kome se radilo od kraja 1950-ih godina, i koji je objavljen između 1981. i 1988. godine. On obuhvata celokupan vokabular koji je Holberg koristio u svom stvaralaštvu.

Prevodilac na raspolaganju ima i izuzetne rečnike u onlajn-formatu, kao što su *Rečnik danskog jezika* (dan. *Ordbog over det danske Sprog, ODS*), istorijski rečnik koji obuhvata period između 1700. i 1950. godine sa oko 225.000 odrednica, potom *Motov rečnik* (dan. *Moths ordbog*), rečnik perioda oko 1700. godine sa preko 100.000 odrednica, pa čak i *Kalkarov rečnik* (dan. *Kalkars ordbog*), koji obuhvata period koji prethodi Holbergovom, od 1300. do 1700. godine.

³ Verzija 1.0 objavljena je 2015. godine, a u trenutku nastanka ovog rada, aktuelna je verzija 2.13 iz 2022. godine.

⁴ Njemu je prethodilo samo jedno kritičko izdanje celokupnog Holbergovog stvaralaštva, *Ludvig Holbergs Samlede Skrifter* (Sabrana dela Ludviga Holberga) Karla Petersena (Carl Petersen) u 18 tomova, delo koje je izlazilo između 1913. i 1963. godine.

4. Formalni aspekti – tipografija, adaptacija, pravopis

Ukoliko prevodilac koristi faksimilska izdanja iz XVIII veka, suočiće se sa formalnim izazovima kao što su tipografija i pravopis.

Kao što je bio običaj od pojave štampanih knjiga u Danskoj, i Holbergove komedije štampane su frakturom, dok su reči grčkog, latinskog i francuskog jasno tipografski izdvajane iz okolnog teksta tako što su se štampale antikvom, kojom su se inače i štampale knjige na latinskom.

U Holbergovo vreme takođe nije bilo ni zvaničnog pravopisa, već su se pisci rukovodili ličnim pravopisnim normama⁵. Prvi zvanični pokušaji regulisanja danskog pravopisa sadržani su u uredbi kralja Kristijana VI o latinskom školama iz 1739. godine i uredbi o školstvu O. Heg-Gulberga (Høegh-Guldberg) iz 1775. godine. Ipak, ove uredbе i rečnici ne propisuju normu i ne daju konkretne opise predloga koje treba slediti, već daju primere uzornih tekstova. Prvi pravopisni rečnik pojavljuje se tek nakon Holbergove smrti⁶. Holberg je, dakle, pisao u vreme kad čvrsta pravopisna norma nije postojala, i rukovodio se svojom „privatnom“ normom koju je izložio 1726. godine u *Pravopisnim beleškama* (dan. *Ortografiske Anmerkninger*), koje su prilog delu *Metamorfoza* (*Metamorphosis*) i koje služe kao odbrana i opravdanje sopstvene norme i načina pisanja. On u njima iznosi i zapažanja o tuđim praksama, ali na primer i komentare o pitanjima fleksije. I pre i posle *Pravopisnih beleški* (na primer, u delu *Opis Danske i Norveške* (dan. *Dannemarks og Norges Beskrivelse*), 1729, i kasnije u *Epistolama* i *Razmišljanjima o moralu*), naglašava da svako piše po sopstvenoj volji, da postoji potreba za čvrstom i opšteprihvaćenom normom, rečnicima i gramatikama koje bi izradili „najbolji poznavaoци jezika“ rukovodeći se „razumom i analogijom“.

Koje su to tipografske i ortografske poteškoće sa kojima se prevodilac Holbergovih komedija suočava? Svakako bi trebalo imati u vidu pisanje imenica i denominalnih prideva velikim početnim slovom, što je ukinuto tek odlukom Danskog jezičkog saveta 1948. godine, kao i to da se grafija *å* još uvek nije pojavila u danskom i norveškom jeziku, te se glas /o/ sve do pomenute odluke pisao udvojeno kao *aa* (*Spaadom, Aar, paa* um. *spådom, år, på*)⁷.

⁵ Lične/privatne norme nisu bile retkost; pre Holberga su se svojim privatnim normama služili i Peder Siv, Erik Pontopidan i Henrik Tomesen Gerner (Peder Syv, Erik Pontoppidan, Henrich Thomæsøn Gerner).

⁶ To je *Danski ortografski rečnik* (dan. *Dansk ortografisk Ordbog*) Jakoba Badena (Jacob Baden) iz 1799. godine.

⁷ Grafija *å* je već postojala u švedskom jeziku i nije u to vreme mogla biti prihvaćena u Danskoj s obzirom na to da su ove dve jezičke zajednice usled složenih političkih odnosa nastojale da se normiraju što različitiје, sa naglaskom na razlikama. Za prevodioca je ova činjenica važna s obzirom na pretraživanje rečnika (*aa* um. *å*), mada poslednjih godina i sami pretraživači elektronskih rečnika omogućavaju pretraživanje reči sa obe grafije.

U to vreme se takođe veoma često dug vokal obeležavao udvajanjem (*Huus, Stool, Afskeed, suur, heed* umesto *hus, stol, afsked, sur, hed*) i ovo je pitanje kojim se Holberg bavio u *Pravopisnim beleškama*, zalažući se za dosledno izbegavanje udvajanja, mada se ono javlja u njegovim izdanjima. Zauzvrat, Holberg i sam podržava tipično zadržavanje finalnog -e kao markera dužine ili glotalne pauze tamo gde ga u savremenom jeziku nema (*faae, gaae, Philosophie* umesto *få, gå, filosofi*). Karakterističan je i način markiranja (stare) palatalizacije ispred vokala prednjeg reda *e, æ, ø* (*ki-, gi-, ti-, hi-*) koja se kasnije obeležavala pomoću *j* (*gj-, kj-, hj-*), ili se sasvim ukida, up. Holbergovo *kier, giøre, giordt, skiønt, tiene, Hiem, hiemme* prema današnjem *kær, gøre, gjort, skønt, tjene, hjem, hjemme*. *I* se umesto *j* često javlja i u drugim kontekstima: posle *l, n, d* u nenaglašenom slogu (*Linie, tredie: linje, tredje*), te kao komponenta diftonga, ali sa čestim kolebanjem (*reise/rejse, Geist, ei/ej*). Kod Holberga se izuzetno retko javlja obeležavanje diftonga pomoću -ey-, inače veoma često u to doba (na primer, *Geyst, pleyer*). Osim toga, postoji izvestan stepen varijacije u obeležavanju kratkog /æ/ i /o/ koji se javljaju u alternacijama *e/æ* i *o/aa*. Holberg se zalagao za brisanje nemog *d* svuda gde nije opravdano, te je savetovao *Barsel* um. ranijeg *Bardsel, han* umesto *hand, man* umesto *mand*, ali je preporučivao zadržavanje u rečima poput *lidt, sidst, mindst*. Ovo, svakako, nije dosledno sprovedeno u samim delima.

Ortografski su veoma upadljive neadaptirane pozajmljenice sa zadržavanjem strane grafije. Iako danski jezik poslednjih decenije odustaje od adaptacije novih pozajmljenica iz engleskog jezika, pozajmljenice koje su ušle u jezik tokom Holbergovog vremena su svakako tokom XIX i ranog XX veka adaptirane i čitaocu nisu bliske u formi u kojoj se javljaju. Tako Holberg piše *Characteer* (:karakter), *Circul* (:cirkel), *christelig* (:kristelig), *Musiqve* (:musik), *Paruque* (:paryk), *Exempel* (:eksempel). Holberga su kritikovali zbog česte upotrebe stranih reči, naročito onih iz francuskog jezika, a on više puta u svojim delima staje u odbranu stranih reči i ismeva nastojanja purista da izbace ili adaptiraju reči stranog porekla.

U vezi s ovim bi valjalo napomenuti sledeće. Iako je iznosio svoja mišljenja o pravopisu, u komedijama se javlja veliki broj neujednačenih rešenja, a neka su u direktnoj suprotnosti sa Holbergovim sopstvenim predlozima i preferencama. Tako samo za imenicu *kælling* srećemo četiri varijacije: *Kierling, Kielling, Kiærling* i *Kiælling*. Ne može se uvek znati da li je za to kriv Holberg (često je pravio brzoplete omaške u ispravkama i preradama), ili su odgovorni štampari: ortografiju je ipak najčešće određivala praksa štamparije i slovoslagača (Eegholm-Pedersen, 2022: 145).

Osim toga, neka ortografska rešenja nisu pitanje prakse, već su najobičnije greške: *Balbeer* (umesto *Barber*), *Masepaner* (umesto *Marcipaner*) ili pak *Reglion* (umesto *Religion*). Danski naučnici su uočili da je ortografija posebno neujednačena i prepuna grešaka naročito u prva tri toma komedija. Ovo je posebno važno za prevodiočevo tumačenje dela jer nekada sam mora doneti odluku⁸ o tome da li je u pitanju greška slovoslagača koju treba ispraviti ili zanemariti, ili je reč o namernoj grešci u govoru nekog od likova, kojom on najčešće pokazuje neukost ili nepoznavanje jezika (u komediji *Jeppe paa Bierget* se tako javljaju *Malicie* umesto *Militie*, *Secketeer* umesto *Secreteer*, *Sukkerlade* umesto *Chocolade* ili *Maasør* umesto *Monsieur*). Ovakva mesta su izazovna jer s jedne strane treba protumačiti i pretpostaviti na koju reč se oblik odnosi, a s druge strane će procena da li je reč o štamparskoj grešci ili narodnoj etimologiji uticati na izbor prevodnog ekvivalenta.

Iako se pravilnik o adaptaciji tekstova ne bavi detaljno interpunkcijom, skrenuli bismo pažnju na daleko češću upotrebu tačke-zareza u XVIII veku za markiranje većih pauza. U savremenom prevodu i ne bi trebalo ostavljati tačku-zarez, već pauze najčešće obeležavati tačkama. Na tom mestu prevodilac ne samo da ima slobodu izmene, ona je neophodna i trebalo bi na tom mestu završiti rečenicu.

5. Morfologija

Fleksija Holbergovog perioda je iz istorijsko-jezičke perspektive veoma slična današnjoj u jer su najvažnije promene već okončane, a sistem u velikoj meri prelazi iz sintetičkog u analitički (Galberg Jacobsen, 2019: 93; Ruus, 2019: 72).

U deklinaciji treba obratiti pažnju na to da neke imenice u neodređenoj množini dobijaju nastavak *-er*, a ne *-e* (*Skatter*, *Puncter*), mada je i tada bilo dosta fluktuacije u deklinaciji. Primetan je uticaj maternjeg norveškog jezika u oblicima određene množine: *Hosene* umesto *hoserne*, *Farvene* umesto *farverne*. Prevodilac može očekivati povremene nedoslednosti u kongruenciji prideva sa imenicom: *et fornuftig / ung Menniske* (Stund I: 7)

U konjugaciji je često koristio slab preterit sa nastavkom *-ede*, pa čak i *-dd*, koji ne postoji u danskom jeziku i smatra se još jednim uticajem norveškog supstrata (na primer, *formaadde*, *spaadde*).

⁸ Doduše, nekada ni sami priređivači ne znaju da li je neka greška načinjena da bi izazvala komičan efekat, ili je naprosto greška slovoslagača. Priređivači poput Martensena, Rabeka (Rahbek), Libenberga (Liebenberg) i Rosa (Roos) su u svojim kritičkim izdanjima vršili intervencije, pa čak i prepravljali replike ako im nisu izgledale logično uklopljene.

Najviše bi pažnje trebalo obratiti na upotrebu pluralskih oblika glagola, naročito u imperativu. Danski glagoli kategoriju broja ne poznaju već više od 150 godina, ona je u Holbergovo doba odavno bila u procesu nestajanja (Galberg Jacobsen, 2019: 101), ali je upravo Holbergov jezik važan izvor u kom su posvedočeni oblici plurala imperativa:

- (1) **Tar jere Saxe Karle!** (Stund II: 1) 'Makaze u ruke, momci!'⁹
- (2) *Skriverkarle! kommer op paa Salen* (Stund, I: 7) 'Pisari! Dodite gore u veliku sobu'
- (3) *Vær saa god og sidder ned I gode Madamer [...]* (Bars III: 4). 'Izvolite sedite, plemenite gospođe!'

U pretprevodnoj analizi postaju rizik da će prevodilac identifikovati imperativ kao savremeni prezent ili infinitiv, up:

- (4) **Skriver** *nu om igien I Skabehalse hver sin Copie [...]* (Stund I: 4)
'Bitange, svaki da je prepisao svoju kopiju [...]

prema:

- (5) [...] **skriver** *I Karle der henne? – KARLENE: Ja.* (Stund I: 4). 'Momci, pišeteli tamo?'

Svi plurali imperativa su u savremenim izdanjima nivelisani prema savremenom obliku. U komedijama veoma često koristi zastareli oblik imperativa *gak/gack* glagola *gaae*:

- (6) **Gak** *ud og siig til de Kiellinger, som [...]* (Kands V: 3) 'Idi i reci ovim ženama što [...]

koji prevodiocu naprosto mora biti poznat jer pretraživanje rečnika pod *gak/gack* neće automatski odvesti na adresu *gaae*. Osim toga, Holberg koristi poslednje ostatke plurala prezenta ((de fleeste) *ere*, (det) *giøre* alle), iako oblici plurala u replikama u samim komedijama nisu česti. Kod modalnih glagola *kunde* i *vilde* se oblici drugog lica jednine, *kandst* i *vilt*, smatraju već odavno arhaičnim jer je kategorija lica u konjugaciji nestala još za vreme Holbergovog života. O ortografskom skraćivanju oblika glagola u svrhu predaje govornog jezika up. 7.1.

⁹ Prevodi rečenica su preuzeti iz postojećeg prevoda. Oni u radu treba da posluže samo kao pomoćni prevod za čitaoca koji ne razume jezik danskog originala i ovde su, dakle, samo ilustrativne prirode. U njima ponekad, kao u ovom primeru, nije direktno prevedena pojava koju original ilustruje, niti navedeni prevod treba da sugeriše tačnost izabranog prevodilačkog rešenja budući da se u tekstu govori o pretprevodnoj analizi izvornika.

6. Tvorba reči

Po pitanjima tvorbe reči prevodilac bi najpre morao voditi računa o tome da Holberg složenice piše razdvojeno, ređe sa crticom kao polusloženice, a isto važi i za tvorenicu prefigirane prefiksom *u-*. Danas ortografski kriterijum kompozicije u svim skandinavskim jezicima nalaže spojeno pisanje odredbe i jezgra (sa izuzetkom tzv. čvrsto i labavo složenih glagola, up. niže). U neadaptiranom izdanju teksta Holberg, na primer, piše: *Mors Maal* (:*morsmål*), *Sprog-Mester* (:*sprogmaster*), *Rigs-Daler* (:*rigsdaler*), *Pose-fuld* (:*posefuld*), *Bloks-Bierg* (:*Bloksbjerg*), *Uden-Lands* (:*udenlands*) ili *u-nyttig* (:*unyttig*). S obzirom na to da je ovo pre svega i dalje pitanje (nestabilne) pravopisne norme, nekada je odvojeno pisanje ispravljano u kasnijim izdanjima, up. *en Advocat Lignelse* > *en Advocat-Lignelse* > *en advokatlignelse*.

Kod Holberga se takođe kao jedna ortografska reč javljaju i današnje priliske i pridevske sintagme sa prilogom *for* kao intenzifikatorom: *fortidligt* (:*for tidligt*), *forstor* (:*for stor*), *forgemeen* (:*for gemen*), *formange* (:*for mange*). Za ovaj period je inače karakteristično spojeno pisanje drugih adverbijalnih spojeva tako da se pojavljuju kao jedna leksema, tipa *hvadsomhelst* (: *hvad som helst*), dok su neki spojevi, koji se danas pišu spojeno, tada pisani odvojeno (*i Gaar*)¹⁰.

Najvažnijom razlikom na koju bi trebalo obratiti pažnju smatramo slučaj čvrsto i labavo složenih glagola (dan. *fast / løst sammensatte verber*), fenomenu koji se javlja u sva tri skandinavska jezika. Pri tome se zapravo samo čvrsto složeni glagoli (tip: *underskrive*) mogu smatrati složenima uzimajući u obzir sve kriterijume koje jedna složenica treba da ispuni (up. Bilandžija, 2017: 30–34), a labavo složeni su zapravo korespondentne glagolske sintagme visokog stepena leksikalizovanosti (tip: *skrive under*). U savremenim skandinavskim jezicima određeni spoj se može javljati ili samo kao čvrsto ili samo kao labavo složen glagol, dok se većina spojeva ipak javlja u obe varijante. U tom slučaju danas najčešće postoji i značenjska razlika, ali dijahronijski prevod pred nas naročito postavlja izazov potencijalne stilske razlike. Ukoliko glagoli u paru nose isto designativno značenje, labavo složeni glagoli, shvaćeni kao nepravde složenice, danas se vezuju za svakodnevnu upotrebu, govorni jezik i potencijalno niži registar, dok se čvrsto složeni glagoli u tom slučaju vezuju za administrativni ili naučni stil i pretežno za pisani jezik (Bilandžija, 2017: 90). Pa ipak, današnje stanje se ne sme bez dalje analize vezivati za upotrebu u Holbergovo doba, gde uočavamo

¹⁰ Spoj *igår* ('juče') se u norveškom jeziku i dalje piše odvojeno: *i går*. Spojeno pisanje u savremenom danskom je sasvim sigurno vezano za pitanje zastarevanja leksike. Leksema *går* se danas javlja samo u čvrstim spojevima kao unikatna morfema (danas samo u *gårsdag*) ili unikatna frazeološka komponenta (samo u spojevima *i går*, *går dato*). Već je u Holbergovo vreme bila blokirana, ali uočavamo da se pisala velikim početnim slovom, dakle, i dalje se prepoznavala kao imenica.

predilekciju ka labavo složenim glagolima, od kojih se mnogi danas u tom obliku više ne javljaju (leksikalizovani su, dakle, isključivo u čvrsto složenoj formi). Takvi su na primer, *fordre ud (:udfordre)*, *giøre got (:godtgøre)*, *vare ad (:advare)*, *gribe an (:angribe)*.

7. Leksika

7.1. Opšte odlike vokabulara

Holbergov vokabular je do sada iscrpno proučavan, i procenjeno je da Holbergov ukupan fond čini 25.000 reči (isključujući vlastita imena) (Eegholm-Pedersen, 2022: 148). Za njegov vokabular karakterističan je veliki broj pozajmljenica, naročito iz francuskog jezika, što nije neočekivano s obzirom na to da je prva polovina XVIII veka vrhunac ere francuskih pozajmljenica. Holberg koristi i određeni broj tada novijih pozajmljenica iz visokonemačkog (veći uticaj započeo polovinom XVI veka), a mnoge od njih su danas zastarele ili opsoletne, na primer, *Nachdeel*, *angenehm*, *ungefähr*. U svom stvaralaštvu upotrebljava i određeni broj norvagizama, s obzirom na to da je po rođenju bio Norvežanin, i da stoga u komedijama dosledno koristi upitnu zamenicu *naar* umesto *hvornaar*, zamenicu *det* umesto *der* ili pak oblik *Penger* (pl. tantum) umesto danskog *Penge*.

Kako je jedno od najvažnijih obeležja celokupnog jezika njegovih komedija približavanje govornom stilu, na leksičkom planu javljaju se i posebno obeležene forme kojima se markira elizija spiranata, kao na primer *Far / Fa'er* umesto *Fader*, *Mor / Mo'er* umesto *Moder*, *ta'r* umesto *tager*, *go'* umesto *god* i slično. Poseban kolokvijalno markirani element su psovke kojima tekstovi komedija obiluju, a kojih u mnogim kasnijim izdanjima nema jer su prečišćene nakon dolaska na vlast pijetističkog kralja Kristijana VI.

7.2. Pitanje arhaičnih elemenata

Jednim od najvažnijih pitanja pripreme faze dijahronijskog prevoda smatramo ispitivanje arhaičnosti leksičkih elemenata, naročito ako se prevodilac odlučio za strategiju modernizacije prevoda, polazeći od pretpostavke da tadašnji savremeni jezik treba prenositi današnjim savremenim jezikom. U tom smislu je posebno važno razgraničiti primarne arhaizme od sekundarnih (up. termine *primarna* i *sekundarna arhaizacija* u Piletić, 1997: 13).

Pod *primarnim arhaizmima* podrazumevamo lekseme koje su bile zastarele u Holbergovom originalnom tekstu, a pod *sekundarnim* one koji su arhaične iz

perspektive vremena nastanka teksta prevoda, uslovljene vremenskom distancom između dva teksta i dva jezička perioda.

Primarni arhaizmi se mogu javiti kao osobenost samog jezika i kao osobenost stila. Pod osobenošću jezika podrazumevamo da je Holberg upotrebljavao reči koje su već bile arhaične, a pod osobenošću stila to da je postojala svesna namera da se upotrebe određeni arhaični elementi koji bi bili odraz stila nekog od junaka. Holbergov jezik komedija inače ne obiluje primarnim arhaizmima (Eegholm-Pedersen, 2022: 149), on je živ i aktuelan, ali to ne znači da ne koristi konzervativnije elemente, poput doslednije upotrebe sufiksa *-igen* i *-ligen* umesto *-ig* i *-lig* (*besynderligen* : *besynderlig*), kao i predlog *udi* umesto *i* (up. i njegove složenice *herudi* umesto *heri*, *hvorudi* umesto *hvori*).

Poseban izazov pretprevodne pripreme leži u opažanju i prepoznavanju sekundarnih arhaizama. S jedne strane, postoje oni arhaizmi koji su iz perspektive savremenog stanja jezika bez ikakve sumnje zastareli (*apsolutni arhaizmi*). Njih prevodilac možda ne poznaje, ali će stoga njihovo značenje bez izuzetka i proveriti u istorijskom rečniku. Takvi arhaizmi su, na primer, *curiøsk*, *ungefehr*, *importunere*, *bemøje*, *tilforn*, *Corrasie/Corasi*, *manqvere*, *excusere*, *ickun/ikkun*. Neki od njih su nestali toliko pre zvaničnih pravopisnih reformi u XIX veku da i sami priređivači priručnika za adaptaciju priznaju da su ih adaptirali po sluhu, što su bolje umeli (Retningslinjer, 2016: 2). U apsolutne arhaizme spadaju i pomenute brojne pozajmljenice iz visokonemačkog koje su se u međuvremenu izgubile iz jezika. Među ovakvim rečima posebno mesto zauzimaju istorizmi, nazivi za realije koje pripadaju ranijim stadijumima razvoja kulture i društva (*Mangelstok*, *Adrienne*, *Toskilling*, *Rigsdaler*, *Adraschanter*), kao i danas izgubljeni načini oslovljavanja (up. Bilandžija, 2023).

Arhaizam *smøge* (u značenju 'pušiti', *ryge*) vratio se u novije vreme pod uticajem engleskog *smoke* sa periferije u zajednički leksikon, doduše u neformalni stil. Mnogi apsolutni arhaizmi su opstali do današnjih dana, ali rečnici jasno markiraju njihovu upotrebu kao 'šaljivu' ili 'formalnu'. To važi, na primer, za veznik *thi* ('jer') koji se koristi ili šaljivo ili kao deo pravnih formulacija, particip *forliebt* ('zaljubljen') ili prilog *hvi* ('zašto'), sa šaljivom ili poetskom konotacijom.

Daleko veći izazov dijahronijskog prevoda su *relativni arhaizmi*, kako ćemo nazvati supklasu sekundarnih arhaizama čiji se nekadašnji semantički sadržaj samo parcijalno poklapa sa današnjim semantičkim sadržajem date lekseme. Arhaizacija zahvata samo neke od njihovih realizacija. Ove lekseme se mogu svrstati u nekoliko

podgrupa u zavisnosti od stepena u kom se razlikuju njihove razvijene semantičke realizacije.

Prvoj, najbrojnijoj grupi, pripadaju lekseme koje su u vreme nastanka teksta originala imale i *današnje značenje i najmanje jednu dodatnu semantičku realizaciju koja danas ne postoji*. Ovde je reč o veoma frekventnim rečima opšteg leksičkog fonda koje prevodilac sasvim sigurno poznaje u današnjem značenju. Izazov za prevodioca leži upravo u tome da li će prepoznati, a kasnije se obavestiti upravo o tom značenju koje leksema danas ne poseduje, naročito kada kontekst dopušta više različitih tumačenja. Ilustrovaćemo izabranim primerima:

U rečenici „*Jeg vil give hende Opskrift paa de ... Spiser, hun skal holde sig fra*” (Bars III:6), imenica *Opskrift* relizovana je u značenju ‘lista’, ‘spisak’, a ne ‘recept’. Kontekst nije dovoljno specifičan (‘Daću Vam spisak jela i pića od kojih treba da se uzdržavate’).

Glagol *forsøge*, danas u značenju ‘pokušati’, ‘probati’, javlja se u komedijama u dve dodatne semantičke reliazacije, kao ‘iskušati’:

(7) *St. Birgitte [...] havde paataget sig en Staaders Skikkelse for at forsøge hende* (Bars II: 8) ‘[...] sv. Birgita koja je na sebe uzela obličje prosjakinje kako bi je iskušala.’

te ‘iskusiti’:

(8) *At skrive et Brev holdes, kun for en Bagatelle, men af dem der ikke har forsøgt hvad det er* (Stund I: 4) ‘Pisanje pisama se smatra pukom sitnicom, ali to čine oni koji nisu iskusili šta to znači.’

Pridev *gall/gal*, današnje *gal* ‘lud’, osim u ovom značenju javlja se i u sekundarnim realizacijama ‘besan’, ‘razjaren’:

(9) *[...] hvo der icke kand taale at høre et ondt Ord af en hidsig og gall Koene, duer icke til nogen høyt Bestilling* (Kandst II: 2) ‘[...] onaj ko ne može da podnese da sluša prekorne reči razdražene i nerazumne žene, ne zaslužuje da se nađe na visokom položaju.’

ali i ‘lakomislen’, ‘raspustan’:

(10) *[...] gjøre et Forsøg med den ærbare Kone. HELENE: Og jeg, min Troe, med den galne.* (Vgs I: 1) ‘[...] pokušati sa onom časnom ženom. HELENA: a ja, tako mi svega, sa lakomislenom.’

Uočavamo da u navednom primeru u opoziciji primerena, moralna žena (*ærbær*) i lakomislena raspikuća. Izvedenica *Galskab* i poimeničeni pridev *den Gale* imali su paralelno razvijena sekundarna značenja.

Pridev *slem*, danas u značenju 'bezobrazan', imao je u Holbergovo vreme primarno značenje 'zahtevan', kao u primeru:

(11) *Skam faae Per Degn, hand er **slemmere** end jeg havde tænkt* (EM III:

4) 'Đavo da nosi Pera đakona, neumoljiviji je nego što sam mislio.'

kao i sekundarno značenje 'grub', 'strog':

(12) *I er min troe, **slemme*** (Bars II: 3) 'Vrlo ste bezobrazne [...]'

Veliku razliku u značenju uočavamo kod priloga *endelig*, danas u značenju 'konačno', koji se u tekstovima komedija retko javlja u tom značenju, već najčešće u značenjima 'zasigurno':

(13) *Skriver nu om igien I Skabehalse hver sin Copie, saa veed jeg **endelig***

den maa blive rigtig (Stund I: 4) 'Bitange, svaki da je prepisao svoju kopiju pa ću znati da je sigurno tačna.'

'po svaku cenu':

(14) *Hand vilde **endelig** [...] at Mutter skulle gaae med Adriane* (Kands I:

2) 'Prošle nedelje je pošto-poto tražio da gazdarica nosi krinolinu [...]'

te 'zapravo, 'uostalom':

(15) [...] *dog det er sant, en Ulv har **endelig** ingen Christendom* (Vgs III:

3) [...] vuk ipak nije hrišćanin [...]'

Nekada je izazov višestruk, kao na primer kod lekseme *taske* (danas 'tašna' i pogrdno za ženu 'drolja'). U prvom značenju je leksema izgubila značenja 'džep' i 'novčanik' koja je imala u Holbergovo vreme, a u sekundarnom značenju je osim pogrdnog imala i šaljivu konotaciju za mladu ženu, dakle, nipošto pogrdno:

(15) [...] *som en Maybrud [...] see, Syster, hvor pyntet dend lille **Taske** seer ud* (Bars II: 8) ' [...] kao majska nevesta. Vidi, sestro, kako se doterala mala cica.'

Na primeru glagola *fattes* sa subjektom u kosom padežu, nekadašnjem dativu (*mig fattes* 'nedostaje mi'), uočavamo da se originalno značenje može zadržati ('nedostajati'), ali da je spektar primene ograničen na svega nekoliko ustaljenig fraza poput *fattes penge* ili *fattes plads*, dok je glagol u Holbergovo vreme mogao da se koristi u slobodnom sintaksičkom nizu, sa daleko većim kolokacionim opsegom.

U ovu supklasu spadaju i pridev *lovlig* ('zakonit', u Holbergovo vreme i 'poštovan', 'hvale vredan'), imenica *slyngel* ('bitanga', ali tada i osoba niže klase'), *mutter* (danas šaljivo 'keva', tada kao nemačka pozajmljenica 'majka', 'majčica' i 'gazdarica'), *fatter* (danas šaljivo 'ćale', tada kao nemačka pozajmljenica 'otac', 'gazda'), *spørgsmål* ('pitanje', tada i 'zagonetka'), *mening* ('mišljenje', 'smisao', kod Holberga i u značenju 'rečenica').

Njima su srodne lekseme koje u Holbergovo vreme još uvek *nisu razvile današnje designativno ili konotativno značenje*. One svakako nisu arhaizmi, ali predstavljaju izazov za prevodioca zbog mogućnosti pogrešnog tumačenja značenja ili konotacije.

Na primer, glagol *æde* 'žderati' još uvek nije razvio ovo markirano značenje preteranog konzumiranja hrane, već je imao samo svoje primarno, opštije značenje 'jesti'. To je posebno važno znati u kontekstu rečenice poput:

(16) *Nu gaaer den Soe [:Nille] ind, og æder Froekost, og jeg Stackelsmand skal gaae fire Miil og faar hverken Vaat eller Tørt* (Jeppe I: 3) 'Ode sad krmača da doručkuje, a ja jadnik moram da pređem četiri milje bez ića i pića.'

gde nas oslovljavanje Nile kao 'krmače' (*Soe*) iz savremene perspektive navodi da glagol *æde* protumačimo kao 'žderati'.

Pridev *enfoldig* 'umno ograničen' još uvek nije razvio ovo značenje kad se odnosi na osobu, već ga treba prevoditi kao 'naivan' ili 'neškoloan', 'priprost', uporedi:

(17) *Mig synes derfor, det er best at give denne enfoldige Mand Tid til at betencke sig [...]* (Jeppe IV: 6) 'Meni se stoga čini da je najbolje dati ovom prostodušnom čoveku vremena da razmisli [...]'

U ovoj grupi nalazi se više imenica koje označavaju žensku osobu, a koje u XVIII veku još

uvek nisu prošle kroz process *pejoracije*. Tako imenica *Fruentimmer* (danas 'ženetina') u Holbergovim tekstovima označava naprosto 'ženu':

(18) *Maa ikke det gode Fruentimmer ogsaa have noget at fornøye sig med [...]* (Bars I: 6) 'zar fine gospođe ne smeju imati čime da se razonode [...]'

O tome svedoče i različiti atributi koji se u njegovom stvaralaštvu inače vezuju za datu imenicu: to su isključivo pridevi pozitivne konotacije poput *deyilig* 'dražestan', *artig* 'plemenit', *honneste* 'moralan', *fornuftig* 'razuman', up. *god* u navedenom primeru. Imenica *Kielling* (danas: *kælling*) još uvek nije razvila doslednu i potpunu pejoraciju: mogla se upotrebljavati pogrдно u značenju 'babuskera', ali je mogla biti i 'žena', 'prodavačica' (*Østers-Kielling* 'prodavačica ostriga').

Drugoj grupi, u koju na osnovu teksta komedija u našem izboru spada manji broj leksema, nalaze se one kod koji se javljaju *u potpunosti drugačije semantičke realizacije*, i koje u preseku nemaju zajedničkih značenja.

Takva leksema je, na primer, *besynderlig*, danas pridev i prilog isključivo u značenju 'čudan/čudno', 'čudnovat/čudnovato', 'neverovatan/neverovatno'. U Holbergovim komedijama javlja se isključivo u danas izgubljenom značenju 'poseban/posebno', 'naročit/naročito':

(19) *Det blir **besynderlig** merckværdigt at sige efter min Død [...]* (Kands V: 6) 'Biće vrlo neobično reći posle moje smrti [...]'

U ovu grupu spadaju i dva glagola izvedena prefiksom *be-*, *bestemme* i *bestemme*. Glagol *bestemme* Holberg koristi u opštem značenju 'dobiti' (prema nemačkom uzoru), dok je danas njegova jedina semantička realizacija 'goditi', 'prijeti', up.

(20) [...] *nogle Penge, dem skulde hand dog gierne **have bestemmet**, [...]*
(Vgs II: 15) 'Mogao ga [novac] je dobiti da sam ga imao pri ruci.'

Glagol *bestemme*, veoma frekventan glagol u značenju 'odlučiti', 'odrediti', 'utvrditi', u komedijama se koristi samo u značenju 'pozvati', 'zakazati', up:

(21) [*jeg*] **bestemmer** [*Leander*] i en Hast, og den anden skal ikke komme, førend det er forsilde. (Stund I: 9). ' [...] onda ću pozvati Leandera [...] a drugi će doći tek kad bude prekasno.'

8. Sintaksa

Pri prevođenju Holbergovih komedija, prevodioca po pitanjima sintakse očekuju sasvim drugačiji izazovi od onih koje bi imao prevodeći Holbergovu stručnu prozu. Za nju je, naime, karakteristična sintaksa dugačkih složenih rečenica sa veoma razvijenom hipotaksom, veoma daleko od savremene sintakse koja u posleratnom periodu preporučuje jasan i koncizan stil bliži govornom jeziku, sa malo hipotakse i sa nižim indeksom čitljivosti (LIX¹¹).

Holberg je u istoriji danskog jezika ostao upamćen upravo po jeziku komedija za koji se kaže da se veoma približio sintaksi govornog jezika, te da zbog toga replike deluju živo, spontano i aktuelno i dan danas (Skautrup, 1968: 54–55).

Dakle, sintaksa jezika komedija je uglavnom neutralna, čak i sa današnjeg stanovišta. Od karakteristika koje su prisutne, ali ne otežavaju u većoj meri pretprevodnu analizu izdvajamo:

¹¹ LIX ili *læsbarhedsindeks* (šv. *läsbarhetsindex*), 'indeks čitljivosti' je metoda izračunavanja težine razumljivosti teksta koju je 1960-ih razvio švedski pedagog Karl Hugo Bjernson (Carl-Hugo Björnsson). Niži indeks predstavlja lak/lakši tekst, dok tekstovi teži za razumevanje nose viši indeks.

- javljanje pomoćnog kauzativnog glagola *komme* u analitičkim kauzativnim konstrukcijama, up. *Jeres søster har **kommet** mig til at løbe april* (Vgs III: 3). S obzirom na to da priređivači procenjuju da ovo današnjem čitaocu nije razumljiva konstrukcija, u kasnijim izdanjima se pomoćni glagol konsekventno menja u *få*.
- pronominalnu antiptozu (up. i *gore*), up. ***Mig** synes ili *Synes jer det?**
- recesivnu valentnost nekih glagola. Na primer, glagol *omkomme*, danas u značenju 'poginuti', u Holbergovo vreme je bio i tranzitivan, u značenju 'ubiti', na primer, *omkomme sig selv*.
- u mnogim slučajevima su prepozitivne rečenične dopune u obliku zavisne rečenice kod Holberga formalno latentne budući da dolazi do eliminacije predloga kao njenog markera: [...] *vidner, at...* umesto današnjeg *vidner **på**, at...*
- isto važi i za prepozitivnu dopunu unutar pridevske fraze ukoliko je realizovana u formi zavisne rečenice. I ona kod Holberga ima karakter latentne usled eliminacije predloga: *bange at...* umesto današnjeg *bange **for**, at...* .

Pojava koja u izvesnom stepenu može otežati razumevanje jeste često odvajanje nukleusa zavisne relativne rečenice od relativne zamenice, koja se inače u savremenom jeziku javlja neposredno iza nukleusa. Ova pojava, *asinhiza*, koja podrazumeva udaljenost nukleusa i atributa u jednoj sintagmi nije neuobičajena za starija jezička stanja:

(22)[...] *at man [...] driver **slige Slyngle** paa Dørren, **der** kommer i brave Folks Huuse...* (Stund II: 9) '[...] da se takve barabe, koje dolaze u kuće poštenih ljudi [...] izbacuju napolje?'

doslovno: '[...] da se takve barabe izbacuju napolje, koje dolaze u kuće poštenih ljudi?'

(23)[...] ***Contracten** er alt sluttet, **som** ikke kand ophæves* (Stund III: 5)
'[...] jer je već zaključen ugovor koji se ne može raskinuti.'

(24)doslovno: '[...] jer je ugovor već zaključen koji se ne može raskinuti.'

Vezano za sintaksu i pretprevodnu analizu važno je napomenuti da bi prevodilac ovde trebalo da obrati posebnu pažnju na stil i intenciju autora. Naime, za razliku od sintakse naučnih dela, cilj autora je da u replikama prenese što prirodniji govorni stil običnog seljaka i zanatlije, kao što smo prethodno napomenuli. Zauzvrat, i kompleksna struktura rečenice ima svoje mesto u komedijama, ali tada sa ciljem da ismeje lažni

ili pretenciozni učeni jezik Erazmusa Montanusa, učiteljeve žene Else, advokata u komediji *Jeppe paa Bierget*.

9. Zaključne napomene

Vremenska distanca veća od 150 godina dovoljna je za stabilizaciju određenih jezičkih fenomena koji savremenom čitaocu otežavaju prevod, o čemu svedoče i neophodne adaptacije, kao i mnoštvo osavremenjenih intralingvalnih dijahronijskih prevoda Holberga. Od prevodioca pak svaki dijahronijski prevod iziskuje više filološkog rada na pretprevodnoj analizi, i dobro poznavanje prethodnih jezičkoistoijskih stratuma. Pokazuje se da nizak diferencijal, ovde provociran time što su tekst originala i tekst prevoda u kontaktnim jezičkim ravnima, provocira naročito prilježan filološki rad na polju parcijalno arhaične leksike. Osim jezičkih nivoa, naša analiza pokazuje da bi posebnu pažnju trebalo obratiti na poziciju određenih jezičkih fenomena u okvirima stila autora i datog dela, njihovu funkciju onako kako je vezana za intencije autora, te funkcionisanje u skladu sa okolnostima nastanka i funkcije određenog dela u doba njegove savremenosti.

Bez obzira na to da li je reč o inter- ili intralingvalnom prevodu, onaj koji kvalifikujemo kao dijahronijski sa atributom niskog diferencijala, opterećen je ne samo veoma kompleksnim praktičnim pitanjima s ciljem profilisanja adekvatnog prevodilačkog rešenja (aspekt tačnosti, arahizacije ili modernizacije prevoda), već predstavlja potencijalni temelj za teorijsku generalizaciju. Na taj način bi se mogao identifikovati i sistemski okvir za širi tekstualni korpus sa niskim diferencijalom iz kontaktnih vremenskih ravni, zasnovanih dominantno na jezičkoj bliskosti, ali ne i identičnosti. Trebalo bi nastojati da se utvrde sistemske tendencije koje bi se mogle uopštiti, a koje bi potom poslužile kao preduslov za konstituisanje čvršćeg teorijskog translatoškog okvira koji mora biti zasnovan na većem broju tekstova iz kontaktnih jezičkih ravni. Tek na taj način bi se u ovoj vrsti prevoda oformio sistemski i naučno zasnovan konsenzus kao primarni putokaz za dalje prevode ove vrste.

Literatura

Primarni izvori

Holberg, L. (1731). *Den Danske Skue-Plads Deelt udi 5 Tomer*. Kjøbenhavn.

Holberg, L. (2022). *Izabrane komedije*. Beograd: Treći trg/Srebrno drvo.

Sekundarni izvori

Belenkova, Yu. S. (2011). Arhaizmy i istorizmy v khronologicheskom perevode: problemy mezh'yazykovoj peredachi (na materiale cikla pamfletov Dzhonatana Svifta «Pis'ma sukonschikA»). *Vestnik VyatGGU*, 3 (2), 153–157.

Bilandžija, S. (2017). Slaganje u savremenim skandinavskim jezicima – prototip i periferija. Beograd: FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju.

Bilandžija, S. (2023). Oslovljavanje u izabranim komedijama Ludviga Holberga. *Philologia Mediana*, 13, 215–226. doi: 10.46630/phm.15.2023.15

Eegholm-Pedersen, S. (2022). Ludvig Holberg. U E. Hjorth et al. (ur.), *Dansk Sproghistorie 6: Forfatternes dansk*. (str. 139–158). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag / Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Fatkullina, F.G., Bakhtina, Yu. G. (2022). Ponyatie vremennoj distancii v perevode. *Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya*, 4 (95), 359–361.

Galberg Jacobsen, H. (2019). Yngre nydansk. U E. Hjorth et al. (ur.), *Dansk Sproghistorie 3: Bøjning og bygning*. (str. 93–111). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag / Det Danske Sprog- og Litteraturselskab,.

Huus, H. (2019). Ældre nydansk. U E. Hjorth et al. (ur.), *Dansk Sproghistorie 3: Bøjning og bygning*. (str. 73–92). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag / Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Komleva, Yu. E. (2008). Problemy i metody istoricheskogo perevoda. *Imagines mundi: al'manakh issledovanij vseobshchej istorii XVI–XX vv*, 5, 202–212.

Nelyubin, L. L. (2003). *Tolkovyj perevodcheskij slovar'*. Moskva: Flinta / Nauka.

Piletić, M. (1997). Vremenska distanca u prevodenju književnog teksta (na primerima iz italijanskih renesansnih tekstova i njihovih savremenih prevoda). Beograd: Filološki fakultet.

Retningslinjer for ortografisk modernisering (2016). dostupno na: http://holbergsskrifter.no/doc/LHS_retningslinjer_ortografisk.pdf

Sdobnikov, V.V, & Petrova, O. V. (2006). *Teoriya perevoda*. Moskva: AST.

Shamova, N. V. (2008a). Diahronicheskij perevod kak adaptaciya teksta, distancirovannogo vo vremeni. *Vestnik VyatGGU*, 2 (1), 82–85.

-
- Shamova, N. V. (2008b). O nekotorykh aspektakh diakhronicheskogo perevoda. Vestnik VyatGGU, 2 (2), 98–102.
- Shapovalov, V. I. (2015). Yazyk perevodcheskoj nauki. Slovar' terminov translatologii (Tom 1). Bishkek : KRSU.
- Skautrup, P. (1968). Det danske sprogs historie III: Fra Holbergs komedier til H. C. Andersens eventyr. København: Gyldendalske boghandel / Nordisk forlag.

Summary

LINGUISTIC CHALLENGES OF DIACHRONIC TRANSLATION WITH WEAK DIFFERENTIAL: LUDVIG HOLBERGS COMEDIES IN SERBIAN TRANSLATION

This paper deals with different linguistic units and phenomena (morphology, word-formation, lexicon and syntax) in six comedies by L. Holberg. The aim is to identify different challenges of the so-called translation analysis of the original text: a translator's activity directed towards a deeper understanding of all facets of the original text. The texts in question call for a diachronic translation, since there is a 300 year span between the texts and their Serbian translation. This is the reason we introduce the notion of diachronic translation with weak differential: the original and the translation stem from historically different, yet closely related phases. The philological work during the translation analysis is particularly complex due to the fact that the language of the original is contemporary enough so that the translator could miss certain differences in meaning, grammar or style. The paper identifies and describes formal (orthographic and typographic), grammatical and lexical challenges. The author also calls for a broader corpus of research that could potentially establish systematic and more general tendencies of diachronic translation based on similarities, but not identity (weak differential).

Key words: Ludvig Holberg, comedies, diachronic translation, weak differential, language history, translatology, time distance.

Primljeno: 1. 9. 2023.

Prihvaćeno: 21. 10. 2023.